

خیام
فیلسوف نامدار

ایران

نویسنده

مسعود رجوی

چاپخانه

www.ketab.ir

سرشناسه: روحی، مسعود، ۱۳۱۹-

عنوان: خیام فیلسوف نامدار ایران / نویسنده مسعود روحی «کیسخرو»

مشخصات نشر: تهران - اندیشگان - ۱۳۹۴

مشخصات ظاهری: ۱۳۸ ص.

شابک: 978-600-5811-85-8

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: خیام، عمرین ابراهیم، ۴۳۲-۵۱۷ ق - - نقد و تفسیر

موضوع: شعر فارسی - - قرن ۵ ق - - تاریخ و نقد

موضوع: فیلسوفان ایرانی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۴ خ ۹ ر / ۴۶۳۵ PIR

رده‌بندی دیویی: ۱۷۰ ق ۸

شماره کتابشناسی ملی: ۴۰۷۳۱۲۰

انتشارات اندیشه‌های حمایت مال کانون همیاری نور آفرینش

خیام فیلسوف نامدار ایران

مسعود روحی

ناظر فنی

ثریا کریمی

صفحه‌آرا

مریم سلیمی

نوبت چاپ: اول زمستان ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۴۰۰۰۰ ریال

کلیه حقوق چاپ و نشر مخصوص و محفوظ ناشر است.

آدرس: تهران - میدان انقلاب اسلامی - خیابان کارگر شمالی بالاتر از نصرت - پلاک ۱۱۵۰

تلفن: ۶۶۵۶۹۸۹۱ و ۶۶۹۳۱۶۶۹ دورنگار: ۸۹۷۸۴۵۵۸

وبسایت www.hamyaripub.ir

۷	دیباچه
۱۷	آثار خیام
۲۱	نوروزنامه
۲۷	ابوریحان بیرونی
۳۱	محمدحسین خلف تبریزی
۳۳	سالنامه جلالی
۴۱	رباعیات (ترانه‌های خیام)
۵۱	گزیده‌ای از رباعیات

۸۱.....	ادوارد فیتز جرالڈ
۸۵.....	لقب‌های خیام
۸۷.....	دوران خیام
۹۱.....	پیام خیاه
۹۵.....	خیام در انشانه‌ها
۱۰۱.....	دیدگاه دانشمندان بزرگان ایران و جهان درباره عمر خیام
۱۱۷.....	خیام خوانی
۱۲۱.....	خیام در کتاب‌ها و فیلم‌نامه‌ها
۱۲۷.....	نام خیام در گذرگاه‌ها و اماکن ایران و جهان
۱۲۹.....	تندیس خیام در ایران و جهان
۱۳۱.....	نام خیام در کره ماه
۱۳۳.....	آرامگاه خیام
۱۳۷.....	از آثار و کتاب‌هایی که بهره گرفته‌ام
۱۳۹.....	آثار و کتاب‌های نویسنده

به نام خداوند کیهان و گردان پر خداوند کیهان و فرقه‌ها و مهر

و س ا م
۴۰۰

حکیم غیاث‌الدین ابوالفتح عمر بن برادر نیشابوری در سده پنجم و آغاز سده ششم در ۲۸ اردیبهشت ۴۲۷ برابر سال ۴۴۰ - ۵۱۷ هجری قمری در سال ۱۰۴۸ - ۱۱۳۱ میلادی در حیره نیشابور به دنیا آمد و در ۱۲ آذر سال ۵۱۰ در نیشابور درگذشت.

در نوشته‌ها آمده است که پدرش پیشه خیمه‌دوزی داشت و نیز در کودکی شغل پدری را انجام می‌داد و در ۱۸ سالگی پدر را از دست داد. خیم‌ار کو که از هوش سرشاری برخوردار و حافظه فراوانی داشت. او در جوانی به فراگیری دانش و علم گوناگون پرداخت تا جائیکه در نجوم، ریاضی، دین، طب، موسیقی و فلسفه به مقام بلندی رسید. در تاریخ سلجوقیان آمده که سلطان سنجر در کودکی مبتلا به آبله شد به‌وسیله خیم‌مداوا گردید. گروهی خیم را شاگرد بوعلی سینا (پور سینا) و شماری او را شاگرد امام موفق نیشابوری خوانده‌اند که در نظامیه نیشابور تحصیل می‌کرد.

خیام از نیشابور به سمرقند سفر نمود و با پشتیبانی قاضی القضاات شهر به نام ابوطاهر اثر با ارزش خود را به نام الجبر و المقابله را به نگارش درآورد. آوازه خیام به دربار سلجوقیان رسید و با دعوت سلطان جلال‌الدین ملک شاه سلجوقی به اصفهان رفت و با گروهی از اختر شناسان و ریاضی دانان آنجا آشنا شد. با کمک ملک شاه و وزیر خردمندش خواجه نظام الملک با تلاش فراوان رصدخانه بزرگی برپا نمود و سالنامه خورشیدی را تنظیم و با نام تقویم جلالی از خود به یادگار گذاشت. این گاهنامه با فروردین ماه و نوروز آغاز و با اسفندماه پایان می‌یابد که همان تقویم ایرانی، امروزی است. خیام پس از کشته شدن خواجه نظام الملک به دست فرقه اسماعیلیه و درگم ملک شاه سلجوقی اصفهان را ترک و رهسپار نیشابور و مرو^۱ شد و در آنجا به پژوهش و فرآوری مهم، مختلف زمان خود نمود که بیش از ۱۲ اثر ماندگار از خود به جا گذاشت و این آثار درباره فلسفه، ریاضیات، ستاره‌شناسی، موسیقی، علوم دینی و طب بوده که به زبان فارسی و عربی نوشته شده است. خیام به زبان‌های پهلوی و یونانی نیز آشنایی داشته چنان‌که کتاب ارزشمند نوروزنامه و رساله مشکلات الحساب و معادلات درجه سوم و اصل پنجم اقلیدس و مثلثات پاسکال از آن جمله می‌باشد.

دیگر آثار خیام همان رباعیات (ترانه‌ها یا چهار پاره‌های موزون و است) که شهرت جهانی پیدا کرده و بیشتر مردم خیام را با رباعی‌های زیبا و حکمت آمیزش می‌شناسند.

خیام در کنار آثار علمی و فلسفی در زمان آسایش و اندیشیدن به عالم هستی و آفرینش انسان رباعی‌های پرحکمت و فیلسوفانه‌اش را سروده است. در درازای زمان دوستداران خیام رباعیاتی با اندیشه‌های خیامی ساخته و به او نسبت داده‌اند. بیشتر خیام شناسان بر این باورند که رباعیات او از بیم تندرویان دینی در دوران حیات وی تدوین نشد و پس از درگذشت او

۱- مرو یکی از شهرهای بزرگ خراسان و کانون فرهنگی و دانش آن روزگار بوده است.

گروهی از یاران و هم‌فکرانش آن‌ها را گردآوری و به نگارش درآوردند. چنان‌که نجم‌الدین رازی در کتاب مرصادالعباد که بعد از ۷۰ تا ۸۰ سال بعد از خیام نوشته شده اشاره‌های زشت و تندی به رباعیات خیام دارد. همچنین در کتاب اخبار العلما و الحکما در سنه ۶۴۶ هجری آمده است باطن آن اشعار برای شریعت مارهای گزنده و سلسله زنجیرهای ضلال است و بر طبق عقاید نجومی چرخ را محکوم می‌کند و به قضا و قدر و آیین مذهبی اعتقاد نداشته و بر علیه سرنوشت شورش می‌کند و شکایت از چرخ و افلاک دارد. خیام در بیشتر رباعی‌های خود با خرافات با خردمند، و زیرکانه در ستیز بود و با اندیشه‌های فیلسوفانه خود از دیگران برتر و جایگاه بالایی داشت چنان‌که او را می‌توان یک فیلسوف و شاعری بزرگ همدوش اقلیدس، سقراط، اپیکور، دانت و گوته دانست. اندیشه‌های خیامی را قرن‌ها بعد ویلیام شکسپیر چنین بازگو می‌کند.^۱

خیام را بیشتر در زمان حیات به نام حکیم و مدینه می‌شناختند و آثار علمی و فلسفی‌اش بیش از آثار ادبی او می‌باشد. چنان‌که ابوالحسن بن زکریا معروف به ابن فندق که از ریاضی‌دانان بزرگ سده پنجم بود درباره عمر خیام نیشابوری چنین می‌گوید:

ذکای او چندان بود که در اصفهان هفت کتابی را خواند و حفظ کرد. چون به نیشابور بازگشت آن‌ها را املاء کرد. بطوریکه بعدها نوشته‌ها را با اصل کتاب مقابله کرد بین آن‌ها تفاوت ندیدند. برای نخستین بار در سال ۱۸۵۹ فیتز جرالده رباعیات خیام را به انگلیسی برگرداند و با ترجمه آن توانست این رباعی سرای بزرگ ایرانی را به اروپاییان معرفی نماید.

خیام در بیشتر رباعی‌های خود انسان را به آرامش و شادی و زندگی در حال دعوت می‌کند و از اندوه و غم و از اندیشه به گذشته و آینده بر حذر می‌دارد:

از دی که گذشت از او یاد مکن

فردا که نیامده است فریاد مکن

بر گذشته و ناآمده بنیاد مکن

حالی خوش باش عمر بر باد مکن

که این راهی و اندرز زیبای خیام در ادبیات انگلیسی این گونه آمده است.^۱

خیام دانشمند جستجوگر است با بُعدهای گوناگون علمی، فلسفی، ریاضی، حکمت و دیانت که می‌توان به او لقب فیلسوف داد. خیام با تمام تفکرات فیلسوفانه و حکیمانه و روش‌بینی که داشت به فضل، حکمت، معرفت و کیمیاست بلندآوازه و دارای بعد مذهبی و فلسفی والایی نیز بود. او معتقد به اصالت و عظمت حیات و استقامت هستی آفرین است و همچنین باور به حقیقت عالم هستی و نظام و قوانین جاری در آن که از حکمت عالیه خداوندی به وجود آمده و همواره در خطی که آفریننده جهان هستی تعیین کرده می‌دانشید.

چنان‌که در دیباچه آثار پرارزش خود با نام خداوند یکد و -مدبر سپاس آغاز می‌نماید که در این باره می‌توان به پیش‌نوشتار نوروزنامه اشاره کرد:

سپاس و ستایش مر خدای را جل‌جلاله که آفریدگار جهان و دارنده زمین و زمان است و روزی‌ده جانوران است و داننده آشکار و نهان می‌باشد. خداوند بی‌همتا و بی‌انبار و بی‌دستور و بی‌نیاز.

یکی نه از حد قیاس و عدد قادر و مستغنی از ظهیر و مدد و درود بر پیغمبران او از آدم صفی و

1- Yesterday Is History, Future Is A Mistry Present Is A Gift, That's Way It's Called The Present Now = Condition, Situation

تا پیغمبر عربی محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و بر عترت و اصحاب و برگزیدگان. ابوالحسن زید بیهقی در کتاب تتمه و صوان الحکمه نوشته است عمر بن ابراهیم خیام در کتاب شفا استادش ابن سینا، به تأمل پرداخته بود. وقتی که به فصل واحد و کثیر رسید خللی را که دندانیش را با آن پاک می کرد میان دو ورق گذاشت و گفت از مردم آگاه کسانی را دعوت کنید تا من وصیت کنم. پس برخاست نماز خواند و نخورد و نیاشامید.

وقتی که نماز تمام خواند به سجده رفت و در آن حال چنین نیایش کرد:

خداوندا تو می دانی که من تا به مقدار توانایی ام شناختم. مغفرت را نصیبم فرما زیرا معرفتم درباره تو وسیله من به سوی توست، که این نشان دهنده خداشناسی و معرفت به عالم هستی است که در گفتار فلسفی اش به گونه جالب با مذهب ای مذهبی خود را بیان می کند. بیهقی در همین کتاب نقل می کند الفیلسوف حجتة المصلحین خیام اصل و میلاد او نیشابوری بوده و در تعمق در اجزاء علوم حقیقی و وسعت آن پس از شیخ ابوعلی بود. خیام با هوشمندی و اندیشه های فیلسوفانه اش توانست پدیده آفرینش را یک رخداد طبیعی و چرخه ای از حیات بداند و سرشت انسان را هم از آب گل می داند چنان که از کوزه میز و زه گری بسیار سخن گفته است:

این کوزه چو من عاشق زاری بوده است

در بند سر زلف نگاری بوده است

این دسته که بر گردن او می بینی

دستی است که بر گردن یاری بوده است